

TÜSKÉS ANNA

*Tanári beállítottság és
katolikus identitás az állami középiskolában*
Esettanulmány az 1950–1980-as évekből

KUTATÁSTÖRTÉNET

A Tüskés Tiborné Szemes Anna munkásságát dokumentáló források hat fő csoportba sorolhatók. 1. A személyi iratok tartalmazzák Tüskés Tiborné Szemes Anna különböző célból és időpontban írt önéletrajzeit. 2. A hivatalos jelentések, jegyzőkönyvek, feljegyzések, bírálatok, értékelések, beszédek 1957 és 1988 között készültek három pécsi intézményhez kapcsolódva: Cséti Ottó Bányaiipari Technikum, Leőwey Klára Gimnázium, Baranya Megyei Pedagógiai Intézet. 3. A Leőwey Klára Gimnázium magyar irodalmi szakkörének forrásai 1970 és 1982 között keletkeztek, de bemutatják a korábbi évek munkáját is. 4. A tanítványok emlékezései nagyrészt 2019 tavaszán készültek, és pedagógus nap alkalmából adták át egykori tanáruknak. A források egy része a hagyatékból, más része a tanítványoktól (pl. az irodalom szakköri kirándulások naplói, fényképei) vált elérhetővé a kutatás számára. 5. Különálló forráscsoportot jelentenek Tüskés Tiborné Szemes Anna és egyik tanítványa, Koch Valéria kétnyelvű – magyar–német – költő, műfordító három évtizeden keresztül tartó egymást különböző élethelyzetekben ösztönző, támogató levelezése. Koch levelei tanára hagyatékában, a tanár levelei a fiatalon elhunyt tanítvány hagyatéka gondozóinak köszönhetően vált feldolgozhatóvá. 6. A hagyatékban fennmaradt könyvtárrész számos dedikált könyvet tartalmaz, amelyek rávilágítanak a néhai tanár házaspár, Tüskés Tibor és Tüskés Tiborné Szemes Anna kiterjedt kortárs irodalmi, képzőművészeti kapcsolatrendszerére.

TÜSKÉS TIBORNÉ SZEMES ANNA (1930–2020) ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Az 1930-ban Nagykanizsán született Szemes Anna középiskolai tanulmányait a város Notre Dame Leánygimnáziumában kezdte, majd a Piarista Gimnáziumban érettségizett 1948-ban. Önéletrajzaiban családját szegénynek, alsó középosztálybelinek írja le, édesanyja támogatta a közép- és felsőfokú tanulmányokban (TÜSKÉS TIBORNÉ: *Gyerekkoromról* 2021: 40). A gimnáziumból tanárai kinézték: „Nem egyszer hallottam a tanító urak véleményét erről: »Ha ez gimnáziumba adja, akkor mi hová írassuk a gyerekeinket?« Nem voltak könnyű évek. Mindig egyedül éreztem magam, nem voltak társaim. Iskolai költségeim egy részét magántanítással kerestem meg. A tanítás már ekkor öröm volt számomra, előgyakorlatnak gondoltam ahhoz, amikor igazi katedráról, igazi tanárnőként magyarázhatok.” (Tüskés Tiborné: *Önéletrajz... 2021: 51.*) A Piarista Gimnáziumban ismerkedett meg későbbi férjével, Tüskés Tiborral. 1948 és 1952 között mindketten Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanultak és magyar-történelem szakos tanári diplomát szereztek. Egyetemi leckekönyvük szerint tanáraik között volt – többek között – Bisztray Gyula, Pais Dezső, Waldapfel József, Deme László, Turóczi-Trostler József, Lőrincze Lajos, Gyergyai Albert, Komlós Aladár, Barta János, Király István. Diplomaszerezés után Szemes Annának a pécsi Cséti Ottó Bányaiipari Technikumot, Tüskés Tibornak a dombóvári Gógös Ignác Gimnáziumot jelölték ki munkahelyül. A Pécssett letelepedett és 1953-ban összeházasodott pár mindkét tagja mélyen vallásos, két gyermekük született: 1955-ben Gábor és 1959-ben Tünde.

Két szakja közül több mint három évtizeden keresztül csak a magyar nyelvet és irodalmat tanította, történelmet nem, s folyamatosan osztályfőnök volt. Ugyanakkor integrálta a történelmet és a kultúrát az irodalomtanításba, például osztálykirándulás alkalmával felkeresték az akkor még a feltárás első szakaszában levő Tác-Gorsiumot (WOLFART-STANG 2021: 448). Mindkét iskolába főként középosztálybeli közepes és kiváló képességű diákok jártak. Tanári és osztályfőnöki munkája mellett a Leőwey Klára Gimnáziumban irodalmi szakkört is tartott, melynek tagjait évente többnapos autóbuzsós kirándulásra vitte magyarországi irodalmi emlékhelyek felkeresésére, illetve irodalmi évfordulók alkalmával kiállítást rendezett a tagokkal. Diákjai évtizedekkel később is emlékeztek egyszerű, elegáns kosztümös öltözetére egy pár fülbevalóval. Tanári tekintélyét már az első órán megalapozta, a bemutatkozása valahogy így hangzott: „Tüskés Tiborné

Szemes Anna vagyok, én fogom tanítani a magyar nyelvet és irodalmat. A nevem Tüskés és Szemes, ami azt jelenti, hogy mindent látok, mindent észreveszek, egy cseppet sem éri meg nálam csálni, mert akkor tüskés vagyok és szúrok.” (MELÁTH 2021: 407.)

VALLÁSI IDENTITÁS

Gyermekként és felnőttként vallási identitása római katolikus volt. Ugyanakkor érdeklődött a hit és a vallás történeti gyökereinek megértése iránt, valamint felfigyelt a zsidó-keresztény és keresztény-zsidó elemekre. Az emberi-vallási nyitottság és megértés tükröződik visszaemlékezésében: „A szomszédunkban lakott egy zsidó férfi a velem egykorú lányával és fiával. A gyerekek édesanyja meghalt. Át szoktak jönni hozzám játszani, de a játéokban is szomorúak voltak. Láttam elvinni őket. Egyik sem jött vissza.” (TÜSKÉS TIBORNÉ: *Gyerekkoromról...* 2021: 42.) Családjában a vallás fontos érték volt, s ezt saját családjában továbbadta: gyermekeinek és unokáinak is megtanította a rózsafüzért és más imádságokat, illetve sok egyházi éneket. A vallás életének minden területét áthatotta, olvasmányokkal és a katolikus egyház eseményeinek követésével a spirituális élete folyamatos volt. Hetente többször járt szentmisére és rendszeresen járult a szentségekhez. Évtizedeken keresztül a pécsi belvárosi templom, majd a pálos Szent Imre-templom közösségének tagja volt. Részt vett Hegyi László (1917–1995) atya, teológiai tanár, 1978-tól pécs-belvárosi káplán majd plébános egyházi beszédeinek megjelentetésében. Szívén viselte a Pécsi Állatkert melletti Szűz Mária-kép helyrehozatalát, mely előtt gyakran imádkozott és énekelt (CSÉKEINÉ KORDA 2021: 387). Vallási identitása életének központi részévé vált, a személyes és közösségi imával, tanulással, szolgálattal és életében való alkalmazásával – mindez a katolikus közösségéhez kötődik. Nagy örömet okozott számára, hogy egyik tanítványának fia a papi (Nyúl Viktor) és lánya a szerzetesi hivatást választotta. „Megeresztett volna felelni az elvárásoknak, mint tanár, mint feleség, mint anya, és ehhez az Istenbe vetett töretlen hit adta az erőt.” (VÉGHÉLYI 2021: 417.) Az 1990-es években a Hittudományi Főiskolán tanított kispapok közül Horváth Lóránttal a tanulmányai után is tartotta a kapcsolatot.

TANÍTÁS ÉS VALLÁSI IDENTITÁS

Korán elhatározta, hogy tanár szeretne lenni. A tanítást választotta hivatásul, soha nem akart más lenni, de ebben nem voltak vallási indíttatások. A keresztény értékrend alapvetően meghatározta tanári, osztályfőnöki, szakköri munkáját. Figyelt diákjaira, és ösztönözte őket is, hogy figyeljenek egymásra és segítsék egymást. „Több tanuló rendszeresen vállalta elhagyott öregek segítségét (lakásukat is tataroztatták). Ha valaki hiányzott az osztályból, már első nap felelősséggel utána jártak az okának, a hosszabb ideig mulasztóknak naponta eljuttatták a tananyagot. A gyenge tanulókkal rendszeresen foglalkoztak reggel 7-től vagy tanítás után, szintén tudtak örülni társaik irodalmi vagy sporteredményének, értékelték a tanári és osztálytársi őszinteséget, azzal vissza soha nem éltek. A tanulók családjában történt nagyobb ünnepekkor (lakodalom, disznóölés) minden osztálytársuknak kóstolót hoztak. Kialakult bennük az igény, hogy osztályukat tisztán tartsák, a katedrán virág legyen.” (TÜSKÉS TIBORNÉ: *Jelentés...* 2021: 75.) Egy alkalommal kiderítette, hogy tizenhét éves diákja azért hiányzott, mert meghalt az édesanyja, s ekkor levélben fordult diákjához: „Bármilyen nehéz, egyre jobban nyiladozó eszét, tudni, tanulni vágyását ne törje meg a veszteség, inkább legyen gyógyító önmagának a szellemiekbe feledkezés, öröm Édesanyjának s a hozzátartozóinak, akiktől legalább ezt nem szabad elvenni. – Kérem, ha úgy érzi, hogy bármiben segítségére lehetek, keressen meg, mindig szeretettel várom.” (TÜSKÉS TIBORNÉ *levele Privarics Zsuzsának* 2021: 354–355.)

A magyar irodalom tanítását a kötelező tananyagon kívül kiegészítette a Bibliával és a vallásos tematikájú magyar irodalmi művekkel, például Balassi Bálint, Ady Endre és József Attila istenes verseivel. Egyik tanítványa visszaemlékezése szerint: „Abban az időben nem taníthattak a Bibliáról, de hogyan érthette meg a diák irodalmunk gyöngyszemeit annak ismerete nélkül? Nagyon sokszor velem mondatta el a történetet, aki otthonról hoztam a tudást, de a Tanárnő biztatása kellett, hogy komolyan vegyem, és foglalkozzam vele.” (CSÉKEINÉ KORDA 2021: 386.) Tanítványaival nem beszélt nyíltan vallásról, de némelyek sejtették, mások tudták róla, hogy hívő (NYÚLÁNÉ RÉVFALVI 2021: 425). Egyik, akkor nem hívő diákja jegyezte fel naplójába: „A naplóból idézem, amit egyszer Jézusról mondott, s ami akkor nem-hívőként is hatott rám: »Mi az, amit a ma emberének is át kellene vennie tőle, hogy jobb, boldogabb legyen, s hogy egy eszmei

társadalmat építsen? Ő az út, az igazság és az élet – de az út nem mindig egyenes, hanem görbe és meredek, s ha vissza is csúszik néha az ember, a magaslatokon mégis szédítő öröm kíséri. Szeresd felebarátodat – mikor nem azt keressük, hogy ártsunk egymásnak, hanem bosszú helyett egy baráti kézfogást.» (1970. dec.) Egy másik megnyilvánulása: »Az igazi vallásos emberről nem is mindig tudni, hogy az, csak azt látjuk, hogy valamivel jobb és igazabb ember.« Hát ezt éreztük mi is vele kapcsolatban.»

A tananyag átadásán kívül formálta tanítványai ízlését, erkölcsi magatartását, értékrendjét. Hallgatott velük megzenésített verseket, például József Attila verseiből (SCHUBERT 2021: 430). Sokat olvastatott velük igényes, értékes irodalmi műveket, magyart és világirodalmat is. Ösztönözte őket kiállítás-, színház-, múzeum-, koncert- és mozilátogatásra. Az állandó pécsi kiállítások közül minden tanítványa látta a Vasarely, a Csontváry, a Zsolnay és a Néprajzi Múzeumot (TÜSKÉS TIBORNÉ: *A szabadidő...* 2021: 80). Meghívta a szakköri foglalkozásokra a kortárs magyar irodalom több alkotóját, például Németh Lászlót és Fodor Andrást. Kiállítást rendezett diákjaival a kortárs magyar szépirodalom (*Irodalmi ritkaságok*, 1957; *Huszonöt év magyar irodalma*, 1970; *Petőfi költészetének tárgyi világa*, 1973; *Németh László*, 1976), az ormánsági népművészet és a kortárs művészek témakörében (pl. *Az Ormánság népművészete és irodalmi hagyományai*, 1969; *Diskay Lenke ex librisei*, 1976; *Varga Hajdu István irodalmi illusztrációi*, 1977; *Kodály Zoltán*, 1982). Értékteremtésre, -felismerésre, -őrzésre és önálló kritikai gondolkodásra ösztönözte diákjait. A kiállítások megrendezése elsősorban a gyűjtőmunkában és a rendezésben részt vevő tanulóknak jelentett élményt, gyarapította tudásukat, növelte a művészi érték iránti megbecsülésüket, az irodalom vizuális megjelenítése a látogatókra is maradandó hatással volt. Egy-egy év elméleti szakköri munkájában például a következő témák szerepeltek: a folyóirat jelentősége az irodalomban, a magyar irodalmi folyóiratok; Kodolányi János munkássága, baranyai kapcsolatai; Shakespeare színháza: drámái és azoknak magyarországi előadása; Németh László művei; az irodalom és társművészetek kapcsolata; az Ormánság az irodalomban; a szép könyv: a könyvművészet és az illusztráció; Magyarország felfedezése: a hazai szociográfiai irodalom a két háború között és ma (TÜSKÉS TIBORNÉ: *Az értéket...* 2021: 111). Férjével, Tüskés Tibor irodalomtörténezzsel közösen dolgozta ki a tanórán kívüli irodalmi nevelés módszertanát (TÜSKÉS 1969). Emléktáblát avattak több, irodalomtörténeti szempontból jelentős épületen (pl. Németh László). Mindezek

hatására több tanítványa választott az irodalomhoz szorosan kapcsolódó hivatást: diákjai között találunk színész rendezőt (Böhm György), költőt (Koch Valéria), magyartanárt, német irodalom tanárt (Wolfart-Stang Mária), fordítót (Gállos Orsolya), könyvtárost (Kiss Zoltán).

Tanári pályáján 1984-ben éles törés történt, amiről három dokumentum tudósít (Tüskés–Tüskés 2021: 181–211). Több mint harmincéves munkája után, két évvel a nyugdíjazása előtt megalázó procedúrának, kivizsgálásnak vetették alá. Az eljárásban – mint cseppben a tenger – benne van a késő Kádár-kor szellemének vidéki, hétköznapi változata, gyanakvásokkal, félelmekkel, rosszhiszeműségekkel. Szülői vádaskodások alapján – melyek lényege, hogy a tanárnő maximalista, túl sokat követel, és nem titkolja személyes értékrendjét, a hit fontosságát, legyen bár vallásos hit vagy világi meggyőződés – az iskola vizsgálatot indított, amely információk gyűjtését és a tanulói füzetek ellenőrzését is magában foglalta. Ma már világos, hogy az iskola vezetésének meg kellett volna védenie a tanárnőt a vádaskodásokkal szemben, mert minden jó tanár sokat követel, különösen, ha a nemzeti hagyományokkal összefüggő tárgyról van szó, és az is magától értetődő, hogy a tanár nem gép, személytelen robot, aki pusztán teljesíti a tanterv előírásait, hanem autonóm lény, akinek saját véleménye van, s ezt képes vitapozícióba helyezni.

Gimnáziumi elbocsátása után több munkahelye volt: 1984. augusztus 1-jétől nyugdíjazásáig, 1988. december 31-ig a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet pedagógiai munkatársaként, 1987-től az intézet vezető pedagógiai szaktanácsadójaként dolgozott. Irodalmi kiállítások rendezését itt is folytatta: *Negyven év magyar irodalma*, 1985; *Tiszteletadás a 70 éves Csorba Győző Kossuth-díjas költőnek*, 1986. 1986-ban a művelődési miniszter a „Kiváló Munkáért” kitüntetést adományozta részére. 1982–1993 között magyar nyelvet tanított a Pécsi Orvostudományi Egyetem külföldi hallgatóinak. 1986-tól megbízási szerződés keretében néhány évig a pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központ Gimnáziumában is tanított. 1991 szeptemberétől 1994 júniusáig a pécsi Hittudományi Főiskolán tanított magyar nyelv- és beszédművelést a papnövendékeknek és a hittanár szakos hallgatóknak óraadóként. A tanítás mellett ellátta a tanulmányi iroda ügyintézési feladatait is. A 90-es években magántanítványok sorát készítette fel az érettségire és az egyetemi felvételire.

Tanári és családanyai hivatása mellett férje írói, szerkesztői, irodalomszervezői kapcsolatai révén jól ismert több kortárs magyar írot, költőt, képzőművészt, köztük a pécsi írók mellett Németh Lászlót, Bertha Bulcsut, Weöres Sándort, Takáts Gyulát,

Veres Pétert, Fodor András (FODOR–TÜSKÉS 2008; TÜSKÉS 2000). Ezeket a kapcsolatait igyekezett beépíteni a tanórai foglalkozásokba rendhagyó irodalomórák szervezésével és az osztálykirándulásokba kortárs írók (pl. Lipták Gábor, Takáts Gyula) felkeresésével (SAÁRY 2021: 428).

ÖSSZEGZÉS

Tüskés Tiborné Szemes Anna egyéni katolikus vallási identitása viszonylag rejtetten, de egy dél-dunántúli város nyilvános tereiben nem rejtőzködően voltak jelen a mindennapi tevékenységekben és az egész életen át tartó pedagóguspályán. Az áttekintő tanulmányban igyekeztem bemutatni azt a módot, ahogyan megpróbálta beépíteni a vallási identitást tanári életébe és munkájába. Vallási identitás szempontjából római katolikus, ami tükröződött hitben gyökerező tanári viselkedésében és a kötelező tananyag ilyen irányú kiegészítésében. A vallási identitás és a tanári identitás összekapcsolása során célja az volt, hogy biztosítsa a vallási identitás sokféleségének tiszteletben tartását az iskolában, noha a vallási identitás tanításba való integrálásának elemei viszonylag rejtetten történtek. A vallásos tartalmat nyíltan nem vihette be az osztályterembe, mivel az iskola és az országos kultúra irányítói azt tiltották, szankcionálták és elítélték – ennek ellenére e célról egyetlen pillanatra sem mondott le.

IRODALOM

- CSÉKEINÉ KORDA KLÁRA: *Tanárnő*. In: TÜSKÉS–TÜSKÉS 2021 (i. m.) 386–387.
- FODOR ANDRÁS – TÜSKÉS TIBOR (2008) *Fodor András és Tüskés Tibor levelezése I. 1959–1966*. S. a. r. Tüskés Anna. Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- MELÁTH FERENC: *Magam előtt látom a mosolyát*. In: TÜSKÉS–TÜSKÉS 2021 (i. m.) 407–409.
- NYÚLNI RÉVFALVI ILDIKÓ: *Emlékeim A TANÁRNŐRŐL*. In: TÜSKÉS–TÜSKÉS 2021 (i. m.) 423–426.
- SAÁRY KATALIN: *Titkok és emlékek: Négy év Osztival*. In: TÜSKÉS–TÜSKÉS 2021 (i. m.) 427–429.
- SCHUBERT MAGDOLNA: *Emlékeim Tüskés Tiborné Szemes Anna tanárnőről*. In: TÜSKÉS–TÜSKÉS 2021 (i. m.), 430–432.

- TÜSKÉS GÁBOR – TÜSKÉS ANNA (2021, s. a. r.): „*Drága Tanárnő!*” Irodalom- és művelődéstörténeti források Tüskés Tiborné hagyatékából (1949–1997). *Emlékezések* (2019, 2021). Reciti, Budapest.
- TÜSKÉS TIBOR (1969): *Irodalmi nevelés a tanórán kívül*. (A tanítás problémái 4.) Tankönyvkiadó, Budapest. 2. kiadás 1970, 3. kiadás 1977.
- TÜSKÉS TIBOR (2000): *Az exponált idő*. Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- TÜSKÉS TIBORNÉ: *A szabadidő kitöltésének vizsgálata a III. A osztályban*. In: Tüskés–Tüskés 2021 (i. m.) 77–81.
- TÜSKÉS TIBORNÉ: *Az értéket továbbadni: A magyar irodalmi szakkör munkájáról*. In: Tüskés–Tüskés 2021 (i. m.) 109–118.
- TÜSKÉS TIBORNÉ: *Gyerekkoromról*. Közreadja Tüskés Gábor. In: Tüskés–Tüskés 2021 (i. m.) 31–43.
- TÜSKÉS TIBORNÉ: *Jelentés a Leőwey Klára Gimnázium IV. A (általános) osztályának négy évi munkájáról (1974)*. In: Tüskés–Tüskés 2021 (i. m.) 72–75.
- TÜSKÉS TIBORNÉ levele Privarics Zsuzsának, Pécs, 1982. május 23. In: Tüskés–Tüskés 2021 (i. m.) 354–355.
- TÜSKÉS TIBORNÉ: *Önéletrajz (1959)*. In: Tüskés–Tüskés 2021 (i. m.) 51.
- VÉGHELYI ERZSÉBET: *Német Nemzetiségi Tagozat, D osztály (1967–1971): A Tanárnő*. In: Tüskés–Tüskés 2021 (i. m.) 414–417.
- WOLFART-STANG Mária: *TANÁRNŐ*. In: Tüskés–Tüskés 2021 (i. m.) 446–452.

ABSTRACTS IN ENGLISH

ANNA TÜSKÉS

TEACHER DISPOSITIONS AND CATHOLIC IDENTITY IN STATE SECONDARY SCHOOLS. A CASE STUDY FROM THE 1950s–1980s

How do teachers reconcile their religious identity with their professional identity in different circumstances? The case study of Mrs. Tibor Tüskés Anna Szemes (1930–2020), a teacher of Hungarian language and literature at Ottó Cséti Mining Technical School from 1952 to 1956 and at Klára Leówey High School from 1956 to 1984 in Pécs (Baranya County) shows how her Christian attitude was integrated into her work as a teacher. The study examines religious and teacher identities in everyday education, curriculum selection, relationship management, teacher community and classroom conversations. The sources of the research were published in 2021 in the volume *“Dear Teacher,” Literary and cultural history sources from the legacy of Tiborné Tüskés (1949–1997). Memories (2019, 2021)*. This contains a selection of writings dedicated to her and memoirs about her that have survived in her legacy and have since been handed over to the Baranya County Archives.

Keywords: identity, religion, Christian, secondary school

MARCELA FOJTÍKOVÁ ROUBALOVÁ – †PAVEL ŠIMONEK

THE PRACTICAL APPLICATION OF THE TECHNOLOGY OF AUGMENTED REALITY IN RELIGIOUS EDUCATION

This paper focuses on a new didactic tool, the technology of Augmented Reality, and the possibilities of its use in Religion Education. The number of the new technologies introduced in the classroom is constantly increasing, and it is necessary to reflect on them and look for the possibilities of their didactic use. The present study attempts to show how to implement this particular modern didactic tool in primary-school Religious Education for teaching the Bible Christmas story.

Keywords: Augmented Reality, didactic tools, education, Religious Educatio